

Esimene teadusraamatu- kogude visioonikonverents Eestis¹

Kristhel Haak

kogude arenduse osakonna juhataja

Elena Sipria-Mironov

projektijuht

2022. aasta oli meie raamatukogunduses eriline. 1. novembril, tähistamaks üleriigilist raamatukogude aastat ja Tartu Ülikooli raamatukogu suurt juubelit, toimus meie raamatukogus, esimest korda Eestis, teadusraamatukogude tulevikule pühendatud visioonikonverents. Rahvusvahelisel konverentsil mõeldi koos teadusraamatukogude arenguks vajalike kõige olulisemate teemade peale ning otsiti ühiseid eesmärke. Kokku osales üritusel ligi 100 kolleegi erinevatest raamatukogudest, nendest 75 olid Tartusse kohale tulnud ja ülejäänud osalesid veebis. Ürituse esimese osa ettekanded olid inglise keeles ning keskendusid peamiselt avatud teadusele.

Visioonikonverentsi juhatas **Ragnar Siil**, rahvusvahelise kultuuripoliitika ja loomemajanduse mõttekoja Creativity Lab asutaja ja tegevjuht ning Euroopa kultuuripoliitika disainerite võrgustiku eesistuja. Avakõne pidas Tartu Ülikooli rektor **Toomas Asser**, kes nimetas oma sõnavõtu raamatukogusid demokraatliku ühiskonna vundamendiks. Tema sõnul on ülikooli raamatukogudel juba mitmeid sajandeid vastutusrikas roll teadus- ja kultuurilooliste kogude säilitamisel, haldamisel ja juurdepääsu tagamisel, kuid digiajastul on selle tegevuse kasu muutunud palju ulatuslikumaks ning paremini kättesaadavaks.

Esimese ettekandega esines Euroopa teadusraamatukogudele tuntud avatud teaduse ekspert **Eva Méndez**, kes on osalenud erinevates riikides teaduspoliitika ja -regulatsioonide väljatöötamisel ning juhtinud mitmeid uuringuid, samuti töötanud konsultandina standardiseerimise, metaandmete, semantilise veebi, avaandmete, repositooriumide ja raamatukogude arendusprojektide juures. Oma kõnes rõhutas Méndez, et traditsioonilised teadustavad ja publitseerimise praktikad keskenduvad „avalda või hävi“ mudelile, mis alati ei edenda teadlaste karjääri, vaid pigem toob teaduskirjastusele rahalist kasu. Kuldne avatud juurdepääs, mis võib olla artikli avaldamise puhul tasuline, jätab paljud teadlased ja vähem rahastatud valdkonnad tahaplaanile. Méndeze sõnul võimaldavad avatud teaduse mudel ja sellele suunatud teaduskommunikatsioon parandada maailma mõistmist ja teadusuuringute kvaliteeti. Pandeemiaaeg oli mitmes mõttes murdeline, sest sel perioodil ilmnis selge vajadus ja hea praktika teha teadusuuringute tulemusi piiranguteta ja viivitamatult kõigile kättesaadavaks. Üheks takistavaks teguriks on Méndeze hinnangul jäik teaduse hindamise süsteem, mis peab kohanema muutustega teadustöö praktikates, minema üle kaasaja tehnoloogiatele ning kasutama selleks uusi digitaalseid vahendeid. Digitaalne ümberkujundamine nõuab aga kogu süsteemi

1 Konverentsi materjalid: <https://hdl.handle.net/10062/88241>.

01.11.2022

Teadusraamatukogude visioonikonverents

Vision Conference of
Estonian Research Libraries

Rohkem infot
More information

utlib.ut.ee

TARTU ÜLIKOOL
raamatukogu

220

Eesti Maaülikooli
RAAMATUKOGU

TALLINNA ÜLIKOOL

muutmist ja ärimudelite läbivaatamist. Méndeze sõnul on intellektuaalse omandi seadustes vaja teha ka avatud teaduse edendamiseks põhjalikke muudatusi, mis aitaksid toetada nii ühiskonna huve kui ka teaduslike eesmärgi.

Eesti Vabariigi Majandus- ja Kommunikatsiooni-
ministeeriumi digiarengu asekanter **Luukas Kristjan Ilves** alustas oma ettekannet mõttega, et kasutajate vajaduste ja andmete kasutamise teekonna mõistmisel on kesksel kohal kasutajakogemuse parandamine ning rõhutas selle olulisust nii era- kui avalikus sektoris. Eesti valitsus on tema sõnul 2010. aastast alates töötanud andmepõhise ülemineku nimel, kus peamine fookus on andmete struktuuril, juurdepääsul, haldamisel, kvaliteedil ja avatuse edendamisel. Valitsus tunnustab, et peab kasutajate huvidest lähtuvalt tegema andmed paremini kättesaadavaks ning juurutama avatud andmete kultuuri. Ilves rääkis ka üleminekust pilvepõhisele andmetaristule ning rõhutas andmete turvalisuse ja kontrollimise olulisust. Terviklike andmestruktuuride loomine ja personali koolita-

mine vajalike tehnoloogia- ja juhtimisoskuste arendamise eesmärgil on tema sõnul määrava tähtsusega. Raamatukogude roll andmete ja ressursside haldamisel aitab andmestunud maailma muuta oluliselt avatumaks ja tõhusamaks. Seetõttu soovitas Ilves teadusraamatukogudel olla julgemad ja häälekamad laiemal teadustaristu arendamise ning sellega seotud otsustusprotsesside juures.

Muutuste juhtimise parim näide kõlas visiooni-
konverentsil Ameerika Ühendriikidest, Massachu-
settsi tehnoloogiainstituudi (MIT) raamatukogust. Viimastel aastakümnetel on MIT-i raamatukogude tugevusteks kujunenud inseneriteaduste toetamine, varajane avatud lähtekoodiga tehnoloogiate kasutusele võtmine ja DSpace'i arendamine, avatud juurdepääsu põhimõtete sisseviimine ning vastava poliitika rakendamine juba 2009. aastal. Nad olid seotud Creative Commons'i algatusega ja töötasid avatud teaduse põhimõtete toetamiseks välja teaduskirjastustega suhtlemiseks vajaliku lepingulise raamistiku. **Erin Stalberg** ja **Heather Sardis** käsitlesid oma ettekandes MIT-i raamatukogudes

rakendatavaid uusi põhimõtteid. Need hõlmavad digitaalset pööret, avatud teadusuuringute prioriteeti, andmete haldamise tugiteenuseid, strateegilist inimressursi arendamist, pühendumust mitmekesisusele, õiglusele ja kaasatusele ning julget, muutustele suunatud juhtimist. MIT-i raamatukogude visioon on kiire üleminek uuele platvormile, mis loob, avastab, kasutab, levitab ja säilitab teadmisi ning mis on täielikult avatud ja kõigile võrdselt kättesaadav. Erin Stalberg ja Heather Sardis julgustasid oma praktiliste näidetega Eesti teadusraamatukogusid tegelema muutuste juhtimisega ning looma selleks vajalikke strateegiaid.

MacKenzie Smith Davises asuvast California Ülikooli raamatukogust rõhutas samuti raamatukogude unikaalset rolli teadusmaailmas, kus teadmuse ja kirjavara organiseerimine on olnud sajandeid muutumatu. Kui varasemalt keskendusid teadusraamatukogud peamiselt oma kogudele, siis nüüd on Smithi sõnul keskpunktis kasutaja ja tema vajadused. Ta märkis, et digimaailmas on füüsiliste kogude kasutamine langustrendis, kuid raamatukogudes kulub aeg jätkuvalt käsitsi kataloogimisele. Smith rõhutas, et raamatukogude tulevik näeb ette suuremat keskendumist digitaalsete teenuste arendamisele, IT-oskustega inimeste värbamisele ja lingitud andmete kasutamisele. Ta tõi välja, et raamatukoguhoidjatest peaksid saama infosüsteemide spetsialistid ja tehisintellekti tulek mängib selles üha suuremat rolli. Ta julgustas raamatukogusid rohkem eksperimenteerima ja kasutama tehisintellekti abil loodud lahendusi. Rääkides raamatukogude tulevikust, siis on tihedam koostöö ülikooliga ja ambitsioonikamad eesmärgid vajalikud, et teadusraamatukogud oleksid veelgi olulisemad ja kasulikud.

Visioonikonverentsi esimese osa lõpetuseks esitas Ragnar Siil auditooriumile kolm küsimust Slido keskkonna kaudu. Esimesele küsimusele, kuidas me nimetame raamatukogusid tulevikus, vastas enamus, et ikka jätkuvalt raamatukogudeks. Osalejad pakkusid välja ka sõnu nagu vaimuvaramu, teadla, õppekeskus jm. Küsimusele,

milliseid oskusi on raamatukoguhoidjatel tulevikus vaja, vastas suurem osa auditooriumist, et see on andmehaldus. Teiste ettepanekute seas olid ka pedagoogilised oskused, kommunikatsioon, muutuste juhtimine, õigus, IT-oskused. Viimasele küsimusele, kas teadust on võimalik teha ka ilma raamatukogudeta, jagunesid vastused võrdselt „jah“ ja „osaliselt“ vahel.

Visioonikonverentsi teine osa algas Tallinna Ülikooli Akadeemilise Raamatukogu direktori **Andres Kollisti** ettekandega „Info mõistmine, selle omanik, väärtus ja hind olukorras, kus kõik on muutunud“, kus ettekandja käsitles informatsiooni kogumise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemisega seotud küsimusi. Meie meediaväli sisaldab sageli infomüra ja valeinformatsiooni – näiteks lähiminevikus toimunud polaarne vaktsineerimisi puudutav info või nn ivan-tšai joomise ümber punutud müüdi loome. Sellises muutunud informatsioonikeskkonnas abistamisel on eriline roll raamatukogudel, kes aitavad hinnata, otsida ja leida kvaliteetset informatsiooni ning tagavad sellele võimalikult vaba juurdepääsu.

Haridus- ja Teadusministeeriumi teadustaristu valdkonna juht **Martin Eessalu** ettekanne „Teadusraamatukogude roll riigi vaates“ andis ülevaate riigi- ja teadusraamatukogude senisest koostööst ning visandas tulevikuperspektiive. Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse (TAIE) arengukava 2021–2035 näeb ette kindluse loomist andmearhiivide ja -kogude ning teadusraamatukogude tegevuse jätkumisele ning juurdepääsu tagamist olulisematele teadusandmebaasidele. Jätkatakse koostöös ELNET Konsortiumiga teadusinformatsiooni hankimist kuuete avalik-õiguslikule ülikoolile, neile on lisandunud rakenduskõrgkoolid ja teised teadusasutused. Koostöökohtadeks on ka kultuurivaramu platvorm E-varamu portaali ning DataCite Eesti võrgustik teadusandmete leidmiseks ja haldamiseks.

Kirjandusteadlane, Tallinna Ülikooli ettevõtluskoostöö ja teadmussiirde juht **Aija Sakova** keskendus oma ettekandes „Teadusraamatu-

kogu kui ajatu ruum ja muutuste kiirendi” teadusraamatukogude esmapilgul vastandlikelegi ülesannetele. Teadusraamatukogu kui oma olemuselt ajatu ruum ja kultuuriline looduskaitseala pakub kõigile soovijatele pelgupaika kiiruse eest ja võimalust intellektuaalselt ning ajalis-ruumiliselt kaotsi minna. Koostöös oma ülikooliga peaks teadusraamatukogu olema üha enam andmestuvast maailmas ka muudatuste eestvedaja, teadlaskonna toetaja ja digiandmetega töötamise teenäitaja. Tänapäevase teadusraamatukogu juba väga loomulikeks osisteks on muutunud teadusandmete hoiustamise võimaluste pakkumine, avatud teaduse eest seismine ja andmepädevuse õpetamine. Edasi peaksime liikuma selles suunas, et repositooriumid võimaldaksid esitada andmepäringuid hulkadena, et digiteeritu looks lisandväärtust ning ühiskond leiaks tee digiteeritud kultuuriainese juurde. Teadusraamatukogu peaks toimima kui omamoodi ideekiirendi, selline ajatut ruumi ja andmestunud maailma ühendav inspireeriv kohtumispaik, kus eri osalised võiksid kohtuda, et luua koos midagi sellist, mis eraldi pole võimalik.

Tallinna Tehnikaülikooli kõnetehnoloogia kaasprofessor ja keeletehnoloogia labori juht **Tanel Alumäe** ettekanne „*Summarization* ja arvuti poolt assisteeritud orienteerumine suurtes tekstimassiivides” tutvustas TTÜ keeletehnoloogia labori projekti „Eesti teksti sisukokkuvõtja”. Ettekande pealkirjas viidatud *summarization* ehk automaatne kokkuvõtete genereerimine on süsteem, mis loob etteantud tekstimassiivist lühema, sisendtekstis olnud tähtsamate mõtetega kokkuvõtte. Sisukokkuvõtte abil on võimalik suures dokumentide kogumis paremini orienteeruda ja saada pikast tekstist kiire ülevaade. Tänapäeva parimad abstraktiivsete kokkuvõtete genereerimise süsteemid põhinevad masinõppel ja sügavatel närvivõrkudel. Sellised kaasaegsed närvivõrgumudelid võimaldavad tulevikus mugavat infootsingut. Probleemkohast – treeningandmete vähesusest – aitab üle saada mudeli nn eel-treenimine, „mürastatud teksti” dekodeerimine ja alles seejärel kokkuvõtete genereerimine, või seda kui mudelit õpetatakse kõigepealt lugudele

pealkirju panema ning siis kokkuvõtteid tegema. Projekti eesmärk on mitme suure eestikeelsete kokkuvõtete korpuse loomine ja hea kvaliteediga abstraktiivse kokkuvõtte mudeli loomine. Esimesi tulemusi on ette näidata koostöös ERR-i uudiste arhiiviga, kus ca 12 000 raadio-uudisest tehti erinevaid meetodeid kasutades kokkuvõtteid. Parima tulemuse andis nn edasi-tagasi masintõlge (*round-trip translation*), mille abil tõlgiti uudise transkriptsioon inglise keelde, genereeriti ingliskeelne kokkuvõte ja tehti masintõlge eesti keelde tagasi.

Tartu Ülikooli raamatukogu teenindusosakonna juhataja **Olga Einasto** ettekanne „Raamatukogu kommunikatsioon Gutenbergist Zuckerbergini” rõhutas kommunikatsiooniprotsessi olulisust nii mineviku kui ka tänapäeva raamatukogus. Raamatukogu on ühiskondlik institutsioon, mille kommunikatsioon ja võimusuhted oma lugejatega on muutunud ja arenenud koos ühiskonnaga. Raamatukogud on arenenud ketiga riivli külge aheldatud väheste ja haruldaste raamatutega kambritest moodsate avakogudeni, autoritaarsete suhetega panoptikumist kõigile osalejatele avatud ning lugejaid usaldava õpikeskkonnani. Kuna avatud teadust ja kodanikuteaduse initsiatiive toetavad raamatukogud on läbimas kommunikatiivset pööret, on raamatukogu ülesanne seda teadvustada ja püüda Gutenbergi ajastu ning digimodernse infoühiskonna väärtusi kommunikatsioonis tasakaalustada.

Konverentsi peakorraldaja, Tartu Ülikooli raamatukogu arendusdirektor **Liisi Lembinen** ütles kokkuvõtvalt, et „konverents oli mõeldud nii raamatukogude töötajatele kui ka kõigile neile, kellele raamatukogude tulevik korda läheb”, ja leidis lõpetuseks, et „kõik käsitletud teemad andsid osalejatele inspiratsiooni, mis suunas me võiksime edasi liikuda, ja ka parema ettekujutuse, mida teadusraamatukogudelt oodatakse.”